

פברואר, 2012

הערכת רפורמת "אופק חדש" בחינוך היסודי ובחט"ב בתום שלוש שנים ליישומה תמצית הממצאים

להלן מתוארים הממצאים העיקריים שעלו ממחקר ההערכה של רפורמת "אופק חדש" שנערך בתשי"ע בבתי הספר היסודיים ובחט"ב בהשוואה לממצאי תשס"ט בבתי הספר היסודיים. הממצאים מבוססים על: א) ראיונות טלפוניים ייעודיים שנערכו בינואר-מרץ 2009 ו-2010 בקרב מדגמים מייצגים רחבי היקף¹ של מורים ומנהלים בבתי ספר יסודיים ובחט"ב. ב) ראיונות עומק איכותניים שנערכו בתשע"א ב-12 בתי ספר ברפורמה מהם 6 יסודיים ו-6 חט"ב. דוח מפורט על הרפורמה בחינוך היסודי בתשי"ע נמצא לעיון באתר ראמ"ה. דוח מפורט על תנוני חט"ב בשנה"ל תשי"ע יפורסם בהמשך.

כללי: הרפורמה כחלק מהעשייה הבית-ספרית

באופן כללי, ניכר כי הרפורמה הוטמעה בשגרת העבודה של בתי הספר. העיסוק בסוגיה "האם צריך את הרפורמה?" פסק כמעט לגמרי וניכר כי המנהלים והמורים תופסים אותה כחלק אינטגרלי ומשמעותי בעשייה הבית-ספרית: הרוב הגדול של המורים והמנהלים בתשס"ט ובתשי"ע הביע רצון להמשיך ביישום הרפורמה (88% מהמורים ביסודי תשס"ט, 91% מהמורים ביסודי תשי"ע ו-90% מהמורים בחט"ב בתשי"ע; 99% מהמנהלים ביסודי תשס"ט ובתשי"ע ו-100% מהמנהלים בחט"ב בתשי"ע).

הרפורמה נתפסת בקרב המורים והמנהלים הן בתשס"ט והן בתשי"ע כמשפיעה לחיוב על העשייה הבית-ספרית (71% מהמורים ביסודי תשס"ט, 76% מהמורים ביסודי תשי"ע ו-72% מהמורים בחט"ב תשי"ע, וכן 93% מהמנהלים ביסודי תשס"ט, 95% מהמנהלים ביסודי תשי"ע ו-91% מהמנהלים בחט"ב תשי"ע). ההיבטים המרכזיים שנתפסים כמושפעים לטובה מהרפורמה הם: קשרים בין מורים לתלמידים, הישגים לימודיים של התלמידים, עבודת הצוות והאווירה הבית ספרית. עם זאת, נרשמות עמדות מעורבות לגבי השפעת הרפורמה על רמת האלימות בבית הספר, הקשר בין המורים להורים והתדמית הציבורית של מקצוע ההוראה. עומס העבודה על המורים בבית ובבית הספר – מצוין כמושפע לרעה בעקבות הרפורמה.

לצד זאת, שיעורים לא גבוהים של מורים מביעים שביעות רצון גבוהה מאופן יישום הרפורמה (47% מהמורים ביסודי תשי"ע ו-44% מהמורים בחט"ב תשי"ע), כאשר עיקר הטענות הן כלפי העומס הרב בעבודת המורים וכלפי מה שנתפס כהיעדר תנאים פיזיים מתאימים לעבודת המורים בבית הספר. בקרב המנהלים נרשמו שיעורים גבוהים יותר של שביעות רצון גבוהה (79% מהמנהלים ביסודי תשי"ע ו-76% מהמנהלים בחט"ב תשי"ע).

בבתי ספר בהם יושמה הרפורמה בד בבד עם הפעלת יו"א², הדעות חלוקות בדבר היעילות של השילוב: בתשי"ע, 39% מהמנהלים בבתי"ס אלו אינם שבעי רצון וטוענים שהדבר יוצר עומס רב על המערכת הבית-ספרית, ואילו 42% מביעים שביעות רצון גבוהה, וסוברים שהתכניות משלימות זו את זו (היתר הביעו שביעות רצון

¹ בתשי"ע, שיעור ההשבה בקרב המורים עמד על 84% (5,173 מורים בביה"ס יסודיים ברפורמה; 724 מורים בחט"ב שהצטרפו לרפורמה ו-716 בחט"ב שלא הצטרפו). שיעור ההשבה בקרב המנהלים עמד על 96% (1,089 מנהלים בביה"ס יסודיים ברפורמה; 57 בחט"ב שהצטרפו לרפורמה ו-82 בחט"ב שלא הצטרפו). בתשס"ט, שיעור ההשבה בקרב המורים ברפורמה עמד על 78% (3,121 מורים בביה"ס יסודיים). שיעור ההשבה בקרב מורים שאינם ברפורמה עמד על 76% (1,596 מורים בבתי ספר יסודיים). שיעור ההשבה בקרב המנהלים ברפורמה עמד על 90% (649 מנהלים בביה"ס יסודיים); שיעור ההשבה של המנהלים שאינם ברפורמה עמד על 88% (254 מנהלים בביה"ס יסודיים).

² חוק יו"א (יום חינוך ארוך) מוסיף שעות לימוד וחינוך לבתי הספר היסודיים, כך שבוע הלימודים כולל 41-42 שעות. במסגרת "אופק חדש", החל משנה"ל תשס"ט נערך "ניסוי" ובו שבוע הלימודים בבתי הספר שמונהג בהם יו"א ושהצטרפו לרפורמה קוצר ל-37 שעות כדי לפנות זמן לשעות הפרטניות בסיום יום הלימודים. בדיקות העלו שלא כל בתי הספר שברפורמה יישמו את "הניסוי" הלכה למעשה.

בינונית מהשילוב). יש לציין כי ההנחיה בדבר קיצור שבוע העבודה במסגרת יוח"א לא הגיעה באופן ברור לבתי"ה"ס, וניתן להתרשם כי בתי"ה"ס אינם מתנהלים עפ"י הנחיה זו.

בבדיקה שנערכה בתשס"ט, נמצאה תרומה של הרפורמה בבתי ספר ממלכתיים דוברי עברית בכלל הקשור להישגים של תלמידים במתמטיקה בכיתות ה' ולכמה פרמטרים של האקלים הבית ספרי. לא נרשמו ממצאים דומים בבתי"ס דוברי ערבית ובבתי"ס דוברי עברית מהפיקוח הממ"ד.

בתשע"א נרשם שיפור כלל מערכתי בהישגי תלמידי כיתות ה' במבחני המיצ"ב ובאקלים הבית ספרי המדווח על-ידי התלמידים. כמו כן לפי דיווחי האגף להכשרת כח אדם בהוראה, נרשמה גם עליה בביקוש להוראה. לא ניתן לייחס עליות אלו בהכרח לרפורמת "אופק חדש".

■ השעות הפרטניות

ממחצית מן המורים בתש"ע (55%) מדווחים כי השעות הפרטניות מתקיימות במהלך יום הלימודים, ולא בסופו של היום כפי שנאמר בהנחיות, הן ביסודי והן בחט"ב. עם זאת בבתי הספר היסודיים מדובר בירידה בשיעורי הדיווח בהיבט לעומת נתוני תשס"ט (66%), דהיינו, עם השנים יותר שעות פרטניות ביסודי מתקיימות כשעות קצה (בראשית היום או בסופו). כאשר השעות הפרטניות מתקיימות במהלך יום הלימודים, התלמידים מוצאים מכיתות האם ובמקרים רבים הם לומדים תחום דעת אחר (כ- 50% ביסודי בתשס"ט ובתש"ע ו- 40% בחט"ב בתש"ע).

מראיונות העומק עולה כי המורים מטילים ספק באשר לאפקטיביות של שעות פרטניות בסוף היום, וטוענים כי התלמידים עייפים ורעבים.

לפי דיווחי המורים, בשעות הפרטניות נלמדים על פי רוב מקצועות הליבה, ובעיקר שפת אם (40% ביסודי תשס"ט, 46% ביסודי תש"ע ו- 28% בחט"ב תש"ע) ומתמטיקה (32% ביסודי תשס"ט, 27% ביסודי תש"ע ו- 24% בחט"ב תש"ע). ביסודי בין תשס"ט לתש"ע נרשמה עלייה בדגש על שפת אם על חשבון מתמטיקה. רוב רובן של השעות הפרטניות ניתן לתלמידים חלשים ובינוניים (כ- 75% ביסודי ובחט"ב הן בתשס"ט והן בתש"ע) והן מיועדות להוראה בתחום הדעת (כ- 83% ביסודי ובחט"ב בתש"ע). עוד נמצא כי בשונה מתשס"ט, השעות הפרטניות בבתי הספר היסודיים בתש"ע מוקדשות הרבה פחות לנושאים רגשיים, ומתמקדות בעיקר בנושאים לימודיים. בחט"ב (תש"ע) לעומת זאת מושם דגש עיקרי על ההיבט הלימודי אך ניתן גם דגש להיבטים רגשיים.

לפי דיווחי המנהלים בתש"ע, 63% מבין כלל התלמידים משתתפים בשעות פרטניות (לפחות פעם אחת). נתונים אלו מצביעים על עלייה בהשוואה לנתוני תשס"ט (52%). בחט"ב עומד הנתון על 38%. המורים מדווחים כי בממוצע, פחות מחמישה תלמידים לומדים יחד בשעות הפרטניות, בהתאם להנחיות.

■ סביבת העבודה של המורים והמנהלים בבית הספר בעקבות הטמעת "אופק חדש"

בסך הכול המורים מביעים שביעות רצון גבוהה מעבודת ההוראה הן בבית הספר היסודי (82% בתשס"ט ו- 85% בתש"ע) והן בחט"ב שהצטרפו לרפורמה (83% בתש"ע). שביעות רצון גבוהה מעבודת ההוראה נרשמה גם בקרב מורים בחט"ב שלא הצטרפו לרפורמה (85% בתש"ע).

בתש"ע, 40% מן המורים ביסודי מדווחים על שביעות רצון גבוהה מן המעמד המקצועי. ההשוואה לנתונים המקבילים בתשס"ט (34%) מצביעה על עלייה בשיעורי שביעות הרצון של המורים מן המעמד המקצועי. בקרב מורי חט"ב שהצטרפו לרפורמה (תש"ע) עומדים הנתונים על 39% לעומת 30% בקרב מורים בחט"ב שלא הצטרפו ל רפורמה.

מרבית המורים מדווחים על עומס עבודה כבד בבית. בין השנים תשס"ט-תש"ע נרשמה עלייה בשיעורי הדיווח בהיבט בקרב מורי יסודי (55% בתשס"ט לעומת 62% בתש"ע). לעומת זאת, מורים בחט"ב שהצטרפו לרפורמה מדווחים בשיעורים נמוכים יותר יחסית (57% תש"ע) על עומס כבד בעבודה בבית בהשוואה למורים בחט"ב שלא הצטרפו (62% תש"ע). עומס כבד מדווח גם בעבודה בבית הספר היסודי ללא שינוי משמעותי בין תשס"ט לתש"ע (64% בתשס"ט ו- 66% בתש"ע). עם זאת, מורים בחט"ב שהצטרפו לרפורמה מדווחים בשיעורים גבוהים יותר על עומס כבד בעבודה בבית הספר (64%) בהשוואה למורים בחט"ב שלא הצטרפו (54%). יש לזכור כי מורים בחט"ב שהצטרפו לרפורמה קיבלו שעות שהייה רבות (9 שעות שהייה) לעומת מורים בבתי הספר היסודיים (5 שעות שהייה).

- לפי דיווחי המנהלים והמורים בראיונות העומק, **שעות השהייה לא פותרות את בעיית העומס**, משום שהן משמשות בעיקר לעבודת צוות ופחות להשלמת משימות אישיות של המורה. עוד עולה בהקשר זה כי **מורים רבים בבתי"ס היסודיים מבקשים להגדיל את היקף שעות השהייה ואילו מורים רבים בחט"ב מבקשים להקטין את היקף שעות השהייה**.
- מראיונות העומק עולה כי **תחושת העומס בקרב המורים אינה נובעת בהכרח מיישום "אופק חדש" אלא מעלייה כללית בדרישות כלפי בתי"ס**, בעקבות הפעלת תכניות מערכתיות שונות.
- **כ- 40% מהמורים ביסודי מביעים שביעות רצון גבוהה מאורך יום העבודה ללא שינוי משמעותי בין תשס"ט לתש"ע** (43% ביסודי תשס"ט ו- 41% ביסודי תש"ע). שיעור דומה מדווח גם בקרב מורים בחט"ב שהצטרפו לרפורמה (38% בחט"ב, תש"ע). לעומת זאת בקרב מורים בחט"ב שלא הצטרפו בתש"ע 80% מדווחים על שביעות רצון מאורך יום העבודה.
- **מורים רבים מעלים צורך בפיתוח מקצועי שיעניק להם כלים פדגוגיים ליישום מיטבי של השעות הפרטניות** (53% מהמורים ביסודי תש"ע ו- 58% בחט"ב תש"ע). בהשוואה לנתוני היסודי תשס"ט (28%) נרשמה עלייה בשיעור המורים המבקשים פיתוח מקצועי בנושא. מראיונות העומק עולה, כי המורים מבקשים לשפר את המענה הניתן להם בתחום ההתפתחות המקצועית: התאמת נושאי ההשתלמויות לצורכיהם והגדלת חופש הבחירה שבידיהם.
- **לפי דיווחי המנהלים התנאים הפיזיים בבית הספר אינם מספקים** (71% מהמנהלים ביסודי ו- 76% בחט"ב בתש"ע) בעיקר בשל היעדר של מקום מתאים לאכול בו, מחסור בעמדות מחשב ובציוד תקשוב, והיעדר מקום מתאים למורים לעבוד בו ולקיים פגישות.
- **כמחצית מן המורים ביסודי תש"ע (51%) מדווחים על שביעות רצון גבוהה מתנאי השכר שלהם**. הנתונים מלמדים על עלייה בשביעות הרצון של המורים בהשוואה לשיעורים שנמדדו בתשס"ט ושעמדו על 38%. בחט"ב (תש"ע) נמצא, כי מורים שברפורמה יותר שבעי רצון מתנאי השכר (52%) בהשוואה למורים שאינם ברפורמה (33%). מראיונות העומק עולה, כי למרות שביעות הרצון של המורים מן השכר עדיין גובה השכר נתפס כאינו תואם את תוספת העבודה.
- **בתש"ע, 53% מהמנהלים ביסודי ו- 40% מבין המנהלים בחט"ב מציינים כי הם שבעי רצון מהיקף הסמכויות והאוטונומיה שבידם**. מראיונות העומק עולה כי אלה שאינם שבעי רצון, מסבירים זאת בעיקר בהיעדר סמכויות בכל הקשור לקליטת מורים, לפיטורי מורים, לניהול השעות ולבניית המערכת הבית ספרית.

לסיכום: בתום שלוש שנים ליישום הרפורמה, ניכר כי היא מוטמעת היטב בבתי הספר ונתפסת כמועילה בהיבטים שונים של העשייה הבית-ספרית. בפרט – נראה כי השעות הפרטניות נתפסות ככלי משמעותי בקידום הלימודי של תלמידים, ובעיקר אלו המוגדרים כמתקשים או כבינוניים. מרבית המשתתפים ברפורמה מעוניינים בהמשך יישומה, אך עם זאת נראה כי עדיין ישנם קשיים ביישום הרפורמה: כמחצית מן המורים מדווחים כי השעות הפרטניות נערכות במהלך יום הלימודים, והתלמידים היוצאים אליהן מפסידים חומר לימודי. המורים מדווחים על תחושות של עומס ולא נראה כי שעות השהייה נותנות מענה לבעיה זו. בנוסף, מורים ומנהלים מדווחים כי התנאים הפיזיים בבתי הספר עדיין אינם מותאמים לצרכי העבודה של המורים, והמנהלים מדווחים כי הסמכויות והאוטונומיה שבידיהם אינם מספקים.

ראמ"ה: מדידה בשירות הלימודים

קריית הממשלה, דרך מנחם בגין 125, תל-אביב 61071 • טל': 03-7632888, פקס: 03-7632889

דוא"ל: rama@education.gov.il • אתר: <http://rama.education.gov.il>